

Çeviri Stratejilerinden Ya. İ. Retsker'in Sözcüksel Çeviri Dönüşümleri: *Suç ve Ceza* Örneği*

Nuray DÖNMEZ**

ÖZ

Çeviri kültür ve dil bariyerlerini aşmada kilit görev üstlenen bir etkinliktir ve antik çağdan günümüze kadar ulaşan bir tarihe sahiptir. Çarlık Rusya'sında çeviri çalışmaları Batı Avrupa medeniyetine açık olan I. Petro döneminden itibaren önem kazanır. Çeviri alanında yapılan bilimsel çalışmaların sayıca azlığı kuramsal çalışmalara eğilimin başlamasında ana etken olur. XX. ve XXI. yüzyıl çeviri kuramlarına yönelik yaklaşımların ortaya konduğu ve uygulama ortamı bulunduğu dönemdir. Ya. İ. Retsker, 1950'de kaleme aldığı "Anadile Yapılan Çevirilerde Kurallı Karşılıklar Üzerine" (О закономерных соответствиях при переводе на родной язык) adlı makalesinde Rusça çeviri çalışmalarında öne sürülen ilk kuram olan Kurallı Karşılıklar Kuramı'na yer verir. Retsker belirlemiş olduğu çeviri stratejilerinden yola çıkarak sözcüksel çeviri dönüşümlerini ortaya koyar. Çalışmada Retsker'in sözcüksel çeviri dönüşümleri "Suç ve Ceza" (Преступление и наказание) romanının 2008 ve 2018 yıllarında Rusçadan Türkçeye yapılmış olan iki çevirisi üzerinden örneklerle desteklenerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Retsker, Çeviribilim, Sözcüksel Çeviri Dönüşümleri, Suç ve Ceza.

Ya. I. Retsker's Lexical Translation Transformations of The Translation Strategies: The Case of *Crime and Punishment*

ABSTRACT

Translation is an activity that plays a crucial role in overcoming cultural and language barriers and has a history that has traveled from antiquity to the present day. In Tsarist Russia, on the other hand, translation studies gained importance from the time of Peter I, who was open to Western European civilization. The scarcity of scientific studies in the field of translation is the main factor in the initiation of the trend towards theoretical studies. The 20th and 21st centuries are the periods when approaches to translation theories have been introduced and found an environment of practice. In his article titled "On Regular Correspondences in Translation into The Vernacular" (О закономерных соответствиях при переводе на родной язык) written in 1950, Ya. I. Retsker includes the Theory of Regular Correspondence, which is the first theory put forward in Russian translation studies. Retsker puts forward lexical translation transformations based on the translation strategies he has determined. In the study, lexical translation transformations of Retsker have been examined by supporting examples through two translations of "Crime and Punishment" from Russian to Turkish published in 2008 and 2018.

Keywords: Retsker, Translation Strategies, Lexical Translation Transformations, Crime and Punishment.

1. Giriş

Çeviri iki veya daha fazla dil arasında bilgi aktarımı sağlayarak erek dilde kaynak dili temsil eden, bir metnin ortaya konduğu sözlü veya yazılı bir faaliyettir. Farklı dilleri konuşan topluluklar arasında kurulan dilsel iletişim, hayatı sürdürebilmenin bir zorunluluğudur. Söz konusu iletişimin önündeki dil bariyerini kaldırabilmek için de kaynak dile ve erek dile hâkim olan araçlara/çevirmenlere ihtiyaç doğar. Çevirinin bir etkinlik olarak (Kumlu, 2020, s. 117-118) Batı'da eski Yunan ve Roma İmparatorluk'larına kadar uzanan bir tarihi vardır. İlk yazılı çeviri örneklerine M. Ö. 3000'li yıllarda, sözlü çeviri faaliyetleriyle ilgili ilk kanıtlara ise Mısır uygarlıklarında rastlanmaktadır.

Çeviribilim 1970'li yıllardan itibaren özerk bir bilim dalı olarak gelişmeye başlar (Demircioğlu, 2016, s. 13). "Çeviribilim diller (kaynak dil-erek dil) alanıyla özellikle ilgilendiği için hem dilbilimini hem de edebiyat çevirisini konu alan genel edebiyata ait bir alt birim sayılır (Aytaç, 2003, s. 22)". Bu "hem hem" hali, çeviribilimi branşlar arası bir konuma yükseltir. Berke Vardar da çeviribilimin disiplinlerarasılık özelliğine şöyle vurgu yapar: "Çeviri sorunlarını belli başlı inceleme konusu yapan, çeviri kuramı aracılığıyla sorunlara çözümler arayan, göstergebilim, edimbilim, yorumbilim vb. disiplinlerle iç içe olan, homojen yapıda ve her daim gelişime açık bir bilim dalı <dır>" (Vardar, 2002, s. 60). Bu gelişme, çeviri sorunlarının sistematik

* 1-2 Kasım 2021 tarihinde Selçuk Üniversitesi'nde LOTUS Uluslararası Dil ve Çeviribilim Kongresi'nde sunulan ve özeti basılan "Suç ve Ceza Romanının Ya. İ. Retsker'in Sözcüksel Çeviri Dönüşümleri Açısından İncelenmesi" başlıklı bildirisinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, nuray.donmez@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 05.04.2022; Makalenin Kabul Tarihi: 27.11.2022

olarak incelenmesi ve çözüm önerilerinin üretilmesi için de motor güç olur. Bugün çok sayıda çeviri yöntemi ve çeviri kuramı, çeviri sorunlarını daha sağlıklı incelemeye olanak vermektedir.

Hans J. Vermeer 1970'li yıllarda kaynak metni ön planda tutan geçmiş dönem çeviri süreçlerine son vererek, çeviri metni odak noktası yapan Skopos kuramını ortaya koyar. Söz konusu kuram Katharina Reiss'in yapmış olduğu metin sınıflandırmasıyla şekillenir. Skopos kuramıyla çeviribilimin önünde yeni ufuklar açılır. Haldan'ın (2018, s.103-104) aktardığı şekliyle, Reiss ve Vermeer 1984 yılında yayımladıkları "Genel Bir Çeviri Kuramının Temeli" (Grundlegung einer Allgemeinen Translationstheorie) adlı eserde Skopos kuramında çevirinin amaç odaklı olması gerektiğini savunurlar. Bunun temel gerekçesi olarak ise; çeviride kültürel öğelerin önem taşıdığı ve çevirmenin kaynak dilin yanı sıra erek dil hakkında da yeterli ve gerekli bilgiye sahip olma zorunluluğu ortaya konur. Çeviri metni ancak belirli erek alıcı tarafından anlaşıldığı takdirde işlevini yerine getirmiş sayılır.

Rusya'da ise çeviri kuramı XX. yüzyılın ortasından itibaren Rus araştırmacıların çalışmalarında yer alır. Çeviribilimde üretilen kuramsal çalışmalar iki ekol - yazınsal ve dilbilimsel- çerçevesinde şekillenir. Genel çeviri kuramının yanı sıra farklı dil çiftlerine yönelik çeviri sorunları ve bununla bağlantılı olarak çeviri stratejilerinin ortaya konmasıyla özel çeviri kuramları geliştirilir. Çalışmada Rusya'da çeviri tarihi, çeviriye yönelik öne çıkan etkinlikler ve çeviriden çeviribilime geçiş aşaması genel hatlarıyla verilmiştir.

2. Rusya'da Çeviribilim Tarihi Üzerine

Rusya'da çeviri faaliyetlerinin ilk olarak kadim Rus halkının şekillendiği, Bizans ile ekonomik ve siyasi faaliyetlerin yürütüldüğü dönemde başladığı bilinmektedir. Kadim Rusya'da eski ve yeni Ahit kitaplarındaki kutsal yazılar çevrilir. İncil'in içeriği Avrupa'daki tüm Hristiyan halklar tarafından özümseilir ve İncil'de yer alan hakikatler ve ahlaki normlar Avrupa medeniyetini şekillendirirken, Rusya da bu ülkelerden ayrı kalmaz ve onlara ayak uydurur. "Kadim Rus Edebiyatının Poetikası" (Поэтика древнерусской литературы) adlı kitabında D. S. Lihaçev (Tyulenev, 2004, s. 45-46) Kadim Rusya'da Yunanca, Latince, İbranice ve bunların yanı sıra o dönem yeni olan Avrupa dillerinden Almanca, Çekçe ve Lehçe'den çeviriler olduğunu yazar.

XVII. yüzyıla kadar Rusya'da yürütülen çeviri faaliyetlerinde çevirmenler iki farklı yol izler. Kimi, okuyucuyu kaynak metne olabildiğince yaklaştırmaya çalışır, kimi ise potansiyel okuyucunun zevk ve kavrama seviyesine göre metni çevirir. İlk eğilim kuşkusuz kaynak metinden uzaklaşmaya izin vermeyen kutsal metinlerin çevirilerinde uygulanır. İkinci eğilim ise daha çok dinden bağımsız olan edebî çevirilerde görülür. Söz konusu ikinci eğilimde çevirmenler kaynak metni kendi mülkleri gibi algırlar. Kaynak metnin içeriğini kendi istekleri doğrultusunda değiştirirler. Zaman içerisinde kaynak eserlere konu benzerliği olan başka eserlerle veya çevirmene özgü açıklamalar ekleyerek çeviri metni oluşturmak, yaygın bir uygulama olur. Kiev Rusya'sı ve Moskova Rusya'sı dönemlerinden itibaren (Tyulenev, 2004, s. 48) çeviri faaliyetlerine yönelik yapılan eleştiri veya yorumlar zayıf kalır. Orta Çağ tarihi boyunca çevirmenin isminin bilinmemesi bunda temel etkidir. Çevirmenin erek dile kazandırdığı eseri, diğer ülkelerde olduğu gibi Rusya'da da toplum tarafından kime ait olduğu ve kimin nasıl çevirdiği bilinmeden kullanılır. Çeviri faaliyetlerinin kuramsal yönünden bahsetmek ise çok sonraları mümkün olacaktır.

XVIII. yüzyılda çevirinin güçlü bir iletişim aracı olduğunun farkına varan I. Petro döneminden itibaren çeviri çalışmalarına ağırlık verilir ve çeviri daha ciddi boyutlara taşınır. I. Petro'nun böyle bir tutum sergilemesinde Batı Avrupa medeniyetinde yaşanan gelişmelerin Rus toplumu tarafından özümseilerek bazı sorunlara çözüm getirmesi etkili olur. Batı Avrupa'dan Rus toplumuna aktarılan çeviriler her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da gelişimin merhalesi olur. Diğer ülke edebiyatlarından çevrilen eserler incelenerek elde edilen kazanımlar Rus dili ve edebiyatının gelişim göstermesine katkı sağlar. M. V. Lomonosov, XVIII. yüzyıl ortalarında Rus dilinin zenginliğini diğer dillerle karşılaştırarak ders kitapları vasıtasıyla ortaya koyar. N. M. Karamzin de aynı yüzyılda tercüman ve eğitimci kimliğiyle ön plana çıkan isimlerden olur. XIX. yüzyılda Rusya'da ivme kazanmaya devam eden çeviri faaliyetlerinin uygulamaya konma aşamasında fikir ayrılıkları ortaya çıkar. Söz konusu fikir ayrılığı; sözcüğü sözcüğüne ve serbest çevirinin yararlarının ve sakıncalarının belirlenmesi ve varılan sonuçların uygulamaya konmasıyla bağlantılıdır (Tyulenev, 2004, s. 49-57). P. A. Vyazemski ve A. A. Fet sözcüğü sözcüğüne çevirinin, V. A. Jukovski, İ. İ. Vvedenski, A. V. Drujinin ve N. İ. Grediç ise serbest çevirinin temsilcileri olurlar. XIX. yüzyılın ünlü çevirmenleri arasında N. A. Polevoy, M. P. Vrançenko, V. S. Kuroçkin, V. K. Kuhelbeker, P. N. Veynberg ve P. A. Katenin de

yer alır. A. S. Griboyedov, A. S. Puşkin ve N. V. Gogol, çevirmen kimliklerinden ziyade çeviri eleştirmeni kimlikleriyle ön plana çıkarlar. M. Yu. Lermontov çeviriden ziyade aktarım şekliyle, İ. S. Turgenyev ise çeviri sorunlarıyla ilgilenir (Tyulenev, 2004, s. 65).

N. A. Nekrasov, F. M. Dostoyevski ve L. N. Tolstoy gibi büyük yazarlar da XIX. yüzyılda çeviri üzerine düşüncelerini belirtirler. Nekrasov'a göre (Tyulenev, 2004, s. 65) çeviride karşılaşılan güçlüklerden biri; her ülke edebiyatının ulusal bir özgünlüğünün olması ve bunun neticesinde çeviride kaynak dilin içsel özellikleriyle erek dil arasında yaşanacak üslup uyumsuzluğudur. Bununla bağlantılı olarak Rus okuyucu çevrilen dilin edebiyatını Rus edebiyatının gözünden algılamaya çalışacak ve güçlük çekecektir. Dostoyevski ve Tolstoy da bir sanat eserinin ulusal rengini çeviriye aktarabilme olanağına kuşkuyla bakarlar. Dostoyevski (Tyulenev, 2004, s. 65), Gogol'un uzun öykülerinin L. Viardot ve Turgenyev tarafından Fransızcaya çevrilmesini keskin bir üslupla ve olumsuz olarak değerlendirir. Fransızcaya çeviri esnasında mizah içeren her şeyin, esere özgü ayrıntıların ve eserin sonundaki önemli anların yok olduğunu ifade eder. Bir dile özgü olan, çoğunlukla da ulusal olan her şeyin aktarımının oldukça zor olduğunu, bu nedenle büyük ve yetenekli Rus yazarların Avrupa'da uzun süre tanınmaz olarak kalmaya mahkûm olduğunu belirtir.

XIX. yüzyıl sonu- XX. yüzyıl başında Rusya'da dil yelpazesi genişler ve İspanyol, İtalyan, Norveç, İsveç vd. edebiyatlardan da çok sayıda eser Rusçaya çevrilir. Öyle ki XX. yüzyıl başında Rus aydın kesimden okur çevresi bu çevirilerle beslenir. Özellikle XX. yüzyılın ilk yirmi yılını kapsayan gümüş çağ döneminde şiir çevirisi adeta bir evrim geçirir. Çeviriler sayesinde gümüş çağın sınırları genişler ve zenginleşir, ulusal kimliğin kabukları kırılır. Rus edebiyatına yeni fikirler, konular, şüre yeni biçimsel öğeler girer.

1920'li yıllarda edebî yaşam ve çeviri alanındaki durum NEP¹'in etkisi altında şekillenir. NEP döneminde ortaya çıkan özel ve ortak yayınevleri, kitap pazarını NEP'in dar okuyucu kitlesine hitap edecek şekilde tercüme edilmiş kurgu türünde ve eğlenceli okuma materyalleri ile doldurur. Devlet tarafından kurulan Vsemirnaya Literatura, Gosizdat, Lengiz gibi yayınevleri bir süre NEP döneminde açılan yayınevlerine karşı direnir. M. Gorki, 1918'de Petrograd'da Vsemirnaya Literatura yayınevini kurarak Rus Çeviri Okulu'nun kurulmasında önemli rol oynar. Yaklaşık yüz kadar yazar bu yayınevi çatısı altında bir araya gelir. Gorki bu yazarlara iş imkânı sağlayarak onları açıklıktan ve sefaletten kurtarmış olur. Yayınevini amaç; çeviri sanatını üst kademelere çıkarmak, Sovyet okurlarını en iyi çeviri eserler aracılığıyla dünya edebiyatıyla tanıştırmak ve Rus çeviri geleneğini devam ettirecek yeni bir kadro oluşturmaktır. 1924'te dünya edebiyatından yaklaşık iki yüz eserin çevirisi, Vsemirnaya Literatura yayınevinden çıkar. Vsemirnaya Literatura'nın yayın ilkelerini sürdüren yeni yayınevi Academia (sonraki adı Hudojestvennaya Literatura) olur. Çeviri kuramı de gelişim göstermeye devam eder. 1930'lu yıllarda K. İ. Çukovski'nin "Çeviri Sanatı" (Искусство перевода) ve A. V. Fedorov'un "Edebî Çevirinin Amaç ve Yöntemleri" (Приемы и задачи художественного перевода) başlıklı makalelerinin yanı sıra O. E. Mandelştam'ın basında çeviri üzerine yaptığı konuşmalar yer alır. (Tyulenev, 2004, s. 70-71). XX. yüzyılda Rusya'da alanda öne çıkan tüm çalışmalar çeviribilimin gelişimine ve çeviri kuramlarının şekillenmesine katkı sağlar.

Yapılan çeviri sayısına kıyasla çeviri sorunlarına çok daha az yer verilmesi, birçok çevirmenin üzerinde durduğu nokta olur. Bu durum bir sanat dalı olarak görülen çeviriye yönelik ilgi ve tutumun değişmesini sağlar. Eskiden olduğu gibi XX. yüzyılda da sözcüğü sözcüğüne çeviri mi yoksa serbest çeviri mi daha doğru tartışması devam eder. XX. yüzyılda sözlü çeviriye yoğun ilgi olur, yazılı çeviride ise yeni yazılı çeviri türleri ortaya çıkar. İş dünyasıyla ve teknolojinin gelişmesiyle bağlantılı olarak teknik çeviri ve makine çevirisi yüzyıla damgasını vurur. Profesyonel çeviriye ihtiyaç duyulunca belirli yöntemlerin temeline oturtulan çeviriler ortaya çıkar.

Rus çeviri kuramcıları 1953'te yabancılaştırma ve yerelleştirmeyi birleştiren, amaca öncelik veren, kaynak metnin türüne göre nasıl çevireceğimizin değiştiğini kabul eden bir çeviri kavramı geliştirirler. Hedef kültürün aynası olma görevini üstlenen çeviribilimin edebî çeviri ile dilbilimsel çeviri arasında bir tartışma konusu olmaktan çıkarılarak bağımsız bir disiplin haline gelmesi gerektiğini öne sürerler (Pym & Ayvazhan, 2015, s. 321).

1950'li yıllardan itibaren N. Kruşçev tarafından kültür politikası alanında başlatılan buzların erimesi (ottepel) sonucu çeviri etkinliklerinde yaşanan değişiklikler, çevrilen yazarların sayısında artışla kendini

¹ NEP: Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomi Politikası)

gösterir. 1960-1970'li yıllarda araştırmacıların kapsamı ve kalitesi açısından oldukça başarılı bulunduğu "Dünya Edebiyat Serisi" adlı proje yayımlanır. Söz konusu proje, dünya edebiyatından eserlerin çevirisini içererek iki yüz cilt olarak yayımlanır. 1980'li yıllardan itibaren ise çağdaş edebî çeviriler önem kazanır. 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik kriz sonucu devlet destekli yayınevlerine verilen maddi yardım kesilir. Ancak çeviri edebiyatın hacminde azalma görülmez. Bunun başlıca nedeni o dönemde ABD'de yayımlanan aşk ve polisiye romanlarının Rusçaya çevirilerindeki artıştır. 1990'lı yıllarda çevirilerin kalitesine önem veren yayınevleri kurulur. 2000'li yıllardan itibaren ise özel yayınevlerinin inisiyatifleri doğrultusunda yapılan çevirilerde dil yelpazesinin genişleyerek kaynak dilden yapıldığı görülür. 2004'te kurulan Mihail Prohorov Vakfı ve 2011'de kurulan Çeviri Enstitüsü, gerek edebî eserlerin gerekse sosyal bilimler alanında ortaya konan çalışmaların farklı dillere çevrilerek tanıtılmasını sağlamıştır (Kozan, 2020, s. 76-79).

3. Yöntem

Çalışmanın araştırma alanını F. M. Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" eserinin Türkçeye yapılan iki çevirisi oluşturmaktadır. Bunlardan biri, Mazlum Beyhan'ın 2018 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan ve beşinci baskısını yapan çalışması, diğeri ise Savaş Kurt'un 2008'de Yakamoz Yayıncılık'tan iki cilt olarak çıkan çalışmasıdır.

"Suç ve Ceza" romanı üzerine genel bilgi verildikten sonra eser Retsker'in sözcüksel çeviri dönüşümleri bağlamında incelenecektir. Mazlum Beyhan ve Savaş Kurt'a ait çevirilerin çözümlemeleri Rusça-Türkçe dil çifti üzerinden gerçekleştirilecektir ve Mazlum Beyhan'ın çevirisi Ç1, Savaş Kurt'un çevirisi ise Ç2 olarak kodlanacaktır. Örnekler ve kuramsal bilgi üzerinden betimleyici, karşılaştırmalı ve bağlamsal çözümleme yapılacaktır.

4. Dostoyevski ve "Suç ve Ceza"

F. M. Dostoyevski'nin uzun öykü olarak düşündüğü, ancak zaman içerisinde romana dönüşen eserinin konusunun ilk belirlendiği yıl 1863 olsa da kaleme alındığı zaman dilimi 1865-1866 yıllarıdır. Eseri bir yıllık süre zarfında "Russkiy Vestnik" dergisinde yayımlanır.

"Suç ve Ceza" Dostoyevski'nin sanatında olgunluğa ulaştığı dönemin önemli romanlarından. Eserlerini yazarken insanın sırrını çözme hedefinden hiç vazgeçmeyen (Karaca, 2018, s. 21) Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza"sı da insan ruhunda olup bitenleri açığa çıkaran bir disiplin olan psikoloji ile yoğrulmuş bir eserdir. Raskolnikov'un psikolojisi eserin temelini yerleştirilmiştir. Olay örgüsünün her evresinde Raskolnikov'un ruhunda hissettiği gerilim vardır. Eserin başkişisi içinde bulunduğu psikolojinin girdabından kurtulamayarak, kendisini büyük günahı işlemeye sürükleyen yolda kaybolmuştur.

Başkişinin adı Rusça raskolnik, aykırı görüşlü sözcüğünden gelen Raskolnikov'dur. Raskolnikov tıpkı adı gibi aykırı bir kişiliktir. Eser yayımlandıktan sora Raskolnikov'un Rus toplumunun üzerindeki etkisi Raskolniklik teriminin kullanıma girmesiyle değerlendirilebilir. Zira Raskolnik'in adı Mazlum Beyhan'ın da belirttiği üzere (Dostoyevski, 2018, s. 568) merkezi kilisenin güçlenmesine karşı çıkan ayrılıkçı bir din hareketi olan Raskolniklikten gelmektedir. Romanda olaylar Raskolnikov cinayeti işlemeden bir buçuk gün önce başlar ve yaklaşık iki hafta sürer. Romanda zaman dilimleri Raskolnikov'un yaşadığı olayların önem derecesine göre uzar veya kısalır. Kimi zaman kısa bir an romanda sayfaları doldururken, kimi zaman da arka plan olayları uzun bir zaman dilimini temsil etmesine rağmen kısaca anlatılır. Okuyucu Raskolnikov'la tanıştığında o altı haftadır cinayeti düşünmektedir. Bu da okuyucunun romana olayların ortasından itibaren dâhil olduğu anlamına gelmektedir. Raskolnikov'un işleyeceği cinayet düşüncesini "Cinayet Üzerine" başlıklı makalesiyle temellendirdiği anlaşılır. Raskolnikov cinayeti işlediği ana kadar insanlık adına cinayet işleme niyetiyle bir insanı öldürmeye direnen ahlaksal vicdanı arasında gidip gelir. Tasarladığı cinayeti gerçekleştirirse başkalarına (başkalarından kasıt toplumun acı çeken yoksul kesimi) iyilik yapacağına kendini inandırmıştır. Meyhanede tanıştığı Marmeladov'un durumuna öyle çok üzülür ki siyahı beyaza evirme düşüncesi zihnine iyice yerleşir:

"Sayın bayım, (...) – yoksulluk ayıp değil, bir gerçek. (...) Ama sefillik, sayın bayım, sefillik yüzkarasıdır. Yoksullukta yaradılıştan gelen soylu duygularınızı koruyabilirsiniz, sefillikte ise asla! Sefil bir kimseyi insanlar aralarından uzaklaştırmak için sopa kullanmazlar, süpürgeyle süpürürler; onu daha çok aşağılama içindir bu ve hakları da yok değildir böyle davranmakta, çünkü sefilliğe düştüğünde kişioglunun ilk kendisi hazır olmalıdır kendini aşağılamaya" (Dostoyevski, 2018, s.13).

Raskolnikov kendini harekete geçiren itici gücün ne olduğunu anlamadan cinayeti işler. Cinayet sonrası tefeci kadını niçin öldürdüğünü kendisinin de bilmediğini, böyle bir davranışın amacını açıklayamadığını fark eder. Öyle ki Raskolnikov cinayeti işleme nedenini kendisi araştırır hale gelir. Tefeci kadın dışında iyi kalpli Lizaveta'yı da öldürmek zorunda kalışı, Raskolnikov'un planlarını alt üst eder. Eserin ilerleyen sayfalarında Raskolnikov cinayet anını rüyasında gördüğünde Lizaveta'yı bir türlü öldüremez; çünkü gerçek hayatta Lizaveta'yı bedenen öldürmüş olsa da ruhunda o hâlâ canlıdır ve vicdanen Raskolnikov'a büyük bir rahatsızlık vermektedir. Kahraman cinayet ile ahlaki uzlaştırmanın mümkün olabileceğine cinayet öncesi inansa da cinayet sonrası bunların bir arada yer alamayacağını eser boyunca yaşadığı gelgitlerle anlamıştır.

Raskolnikov karakola çağrıldığında artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını, toplumun masum fertleriyle arasındaki bağların koptuğunun bilincine varır. Raskolnikov'un büyük sırrı onu sadece toplumda tanımadığı diğer insanlardan değil, hayatta en çok sevdiği kız kardeşi ve annesinden de koparıp ayırmıştır. Eserde Raskolnikov'un içini Sonya'ya dökmesinin başlıca nedeni; fahişelik yaparak ailesinin geçimini sağlamaya çalışan genç kızı kendisi gibi günahkâr olarak görmesidir. Sonya da tıpkı Raskolnikov gibi toplumun koruyucu kanatlarının dışında kalan, dışlanan kişilerdendir.

Sonunda Raskolnikov itirafta bulunur ve teslim olur. Eserde yer alan son sözde Rodion Raskolnikov'un dokuz aydır ikinci dereceden kürek mahkûmu olarak tutuklu olduğunun bilgisi verilir. Tefeciden çaldığı şeylerden yararlanmamış olması, hatta bunların miktarını bile bilmemesi, mahkeme üyelerinde Raskolnikov'un cinayeti geçici delilik nöbeti esnasında işlediği kanısını uyandırır.

Dostoyevski bu romanıyla XIX. yüzyıl Rus edebiyatının gerçekçi eserler üreten yazarları arasında zirveye ulaşmış olur. Yazar bu eserde toplumun geniş bir kesiminin maruz kaldığı ve mahkûm olduğu sefilliği, çaresizliği, toplumsal eşitsizliği ve dışlanmışlığı gözler önüne serer.

Yazar psikolojik derinlikli romanlarıyla insanın iç dünyasını yansıtmayı başaran, yaratıcı üslubuyla okuyucuların zihinlerine nüfuz eden, tutkuları, gizli arzuları, ahlak dışı davranışları vs. eserlerine konu edinen ve betimleme ustası olarak bilinen bir sanatçıdır. "Suç ve Ceza"nın çalışmaya bütüncüce olarak seçilmesinde eserin çeviri dönüşümlerinin uygulama alanı bulabileceği zengin bir içeriğe sahip olması etkili olmuştur.

5. Ya. İ. Retsker ve Sözcüksel Çeviri Dönüşümleri

Dilbilim ve çeviribilimci V. N. Komissarov'un ifade şekliyle; "Rus çeviribilimi büyük ölçüde Retsker'den çıkmıştır" (Tyulenev, s. 186). Retsker'e göre "çevirmenin görevi; kaynak eserin içeriğini, üslup ve anlatım özelliklerini koruyarak başka bir dil aracılığıyla bütüncül ve doğru bir şekilde aktarmaktır. Çevirinin "bütünlüğü" ile söylenmek istenen biçim ve içeriğin birliğini yeni bir dilbilimsel temel üzerine oturtmaktır. Çeviri yalnızca kaynak dilde ifade edileni değil aynı zamanda kaynak metinde ifade edilme biçimini de aktarmalıdır" (Garbovskiy, 2007, s.8). Retsker "Çeviri Kuramı" (Теория перевода) adlı eserinde sözcüksel çeviri dönüşümlerini "yabancı bir sözcüğün anlamını bağlam içinde ortaya koyduğumuz ve sözlükle örtüşmeyen karşılığını bulduğumuz mantıksal düşünme yöntemleri" (Retsker, 2007, s.45) olarak betimler. Retsker Fransızca-Rusça dil çifti üzerinde çalışan çeviribilimci V. G. Gak tarafından da ortaya konan ve geliştirilen sözcüksel çeviri dönüşümlerinin kavramlar arasındaki biçimsel ve mantıksal ilişkilere dayandığını belirtir. Dönüşüm yöntemlerinin seçiminde farklı dillerde aynı anlama gelen sözcüklerin iç biçimlerindeki farklar ve dillerin özelliklerinin hesaba katılması şarttır (Retsker, 2007, s.45-46). Retsker'e göre (Retsker, 2007, s.46) dönüşüm yöntemleri yaratıcılık ister. Ancak bir sözcük erek dilde en uygun anlama sahip olduğu ortaya konan mutlak bir değer kazanırsa, sözlükte eş değer olarak yer alabilir (Retsker, 2007, s.46).

Retsker'in teorisinin temelini oluşturan fikir; çeviri karşılıkları kavramını ortaya koyarken yaptığı sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada üç denklik grubu vardır: "eşdeğerler" (эквиваленты), "eş anlamlı birimler" (аналоги) ve "amaca uygun değiştirmeler /karşılıksızlıklar" (замены). Retsker (Kozan, s. 168) amaca uygun değiştirmeler için farklı çeviri stratejileri öne sürer. Bu stratejiler; "somutlaştırma" (конкретизация), "mantıksal çıkarım" (логическое развитие понятий), "karşıt anlamlı çeviri" (антонимический перевод) ve "telafi" (компенсация)'dir.²

² Detaylı bilgi için bkz: Kozan, O. (2020). *Dilbilimsel Çeviri Kuramı Rusça-Türkçe Çeviri Sorunları ve Stratejileri*. Ankara: Gece.

Retsker, söz konusu çeviri stratejilerini zaman içerisinde ihtiyaca cevap vermediği ve eleştiri aldığı için geliştirme yoluna gider. 1974 yılında yayımlanan “Çeviri Kuramı ve Uygulamaları” (Теория перевода и переводческая практика) adlı eserinde çeviri karşılıkları kavramından yola çıkarak oluşturduğu sınıflandırmayı geliştirerek, çeviri sürecinde karşılaşılan sözcüksel ve dilbilgisel çeviri dönüşümleri kavramlarına açıklık getirir.

Retsker, sözcüksel çeviri dönüşümlerini üst anlamlı / alt anlamlı çeviri³ (дифференциация), somutlaştırma (конкретизация), genelleştirme (генерализация), mantıksal çıkarım (смысловое развитие), karşıt çeviri (антонимический перевод), uyarılma (целостное преобразование) ve çeviri sürecindeki kayıp telafisi (компенсация потерь в процессе перевода) (Retsker, 2007, s. 45) olmak üzere yedi başlık altında toplar. Bu çeviri dönüşümleri sonraki süreçte çeviri çözümlmelerine yönelik yapılacak çalışmalara temel oluşturur.

6.Sözcüksel Çeviri Dönüşümleri'nin “Suç ve Ceza” Eserinde İncelenmesi

6.1. Üst Anlamlı / Alt Anlamlı Çeviri

Üst anlamlı çeviri; kaynak dilde dar bir anlama sahip olan bir sözcük ya da cümledeki daha geniş bir anlama sahip bir sözcük ya da tümce ile değiştirilmesidir. Rusçada her fiilin bir çifti vardır. Fiil türleri eylemin tekrarlanırlığını veya tamamlanmışlığını göstermelerine bağlı olarak “tamamlanmamış - tamamlanmış (sürekli/sürekli) fiiller” olarak sınıflandırılır. Ayrıca bu sınıflandırma çekime girdiği an eylemin cümledeki zamanını belirler.

Делать/ Сделатъ
“Она просит вас сделать нам честь на отпевании в церкви быть завтра, а потом уж к ней прибыть, на поминки..” (212-213).
Ç1: “Katerina İvanovna, yarın kilisedeki töreni onurlandırmanızı , sonra da eve, yas yemeğine buyurmanızı rica ediyor” (295).
Ç2: “Katerina İvanovna, yarın kilisede yapılacak cenaze törenine gelmenizi , ondan sonra da eve, yas yemeğine buyurmanızı rica ediyor” (I., 291).

Kaynak dil olarak Rusçada “делать” fiili Türkçeye yapmak olarak kodlansa da üst anlamlıdır. Rusça alıntıda yer alan cümlede de görüldüğü üzere Türkçede “onurlandırmak” anlamına gelen “сделать честь” sözcük öbeği “yapmak” fiili ile üretilir. Aktarımlarda Ç2 genellemeye giderek “onurlandırmak” yerine “gelmek” fiilini tercih etmiş, bu da çeviride ifade kaybına neden olmuştur. Ayrıca çeviride kayıp sadece fiille sınırlı değildir. Özgün metinde “töreni” değil “bizi onurlandırmanızı” (сделать нам честь) demektedir. Ç1’de ise bu durum “kilisedeki töreni onurlandırmanızı” şeklinde aktarılmıştır. Cümledeki ilk yarısını “Katerina İvanovna sizden yarın cenaze töreni için kilisede bulunarak bizi onurlandırmanız...” şeklinde çevirmek mümkündür.

“...чтобы сделать известными свои открытия всему человечеству” (232).
Ç1: “... buluşunu tüm insanlığa iletilebilmek için... ” (323).
Ç2: “... bu buluşunu insanlığa duyurabilmesi için ... ” (I., 318).

Cümledeki Türkçeye çevirisinde “buluşlarını duyurmak” anlamına gelen “сделать известными свои открытия” sözcük öbeğinde de “yapmak” fiili kullanılır. İlk alıntıda buluşun kullanıcılar kadar götürülmesi, ulaştırılması anlamı mevcuttur. İkincisinde ise buluş konusunda tüm insanlığı haberdar etmek söz konusudur. Bu noktada buluşun düşünsel gelişimle ilgili bir buluş mu, yoksa temel bilimler alanında ortaya çıkan bir buluş mu olduğu önem taşımaktadır. Eserde söz konusu buluş Newton tarafından gerçekleştirilmektedir. Temel bilimler alanında gerçekleşen bir buluş olduğu için Ç1’in Türkçeye aktarımı daha uygundur. Bir sonraki örnekteki kaynak eserde yer alan cümledeki “сделать вид” Türkçede “gibi

³ Kavramın sözlük anlamı “farklılaştırma” (дифференциация)’dır. Ancak çeviri dönüşümü örnekler üzerinden incelendiğinde üst anlamlı / alt anlamlı çeviri olarak çevrilmesinin çözümlenme aşamasında kavrama anlam netliği kattığı düşünülmektedir.

yapmak, gibi görünmek” anlamına gelir. Çevirmenler tarafından cümle içerisinde anlamsal bütünlüğü koruyacak şekilde aktarılmıştır:

“Катерина Ивановна хоть и постаралась тотчас же сделать вид , что с пренебрежением не замечает возникшего в конце стола смеха ...” (345)
Ç1: “Katerina İvanovna bu gülüşü fark etmemiş gibi küçümser bir tavır takınmaya çalışsa da...” (485).
Ç2: “Gerçi Katerina İvanovna masanın öte yanından yükselen bu gülüşün farkında değilmiş gibi bir eda takınmaya çalıştı ise de...” (II.,140).

Alt anlamlı çeviri ise; kaynak dilde daha geniş bir anlama sahip olan bir sözcük ya da cümlenin, erek dildeki daha dar bir anlama sahip bir sözcük ya da tümce ile değiştirilmesidir. Örneğin; Türkçedeki “almak” sözcüğü Rusçada “брать, получать, доставать vd.” fiillerde karşılık bulur.

Брать
“Вот тут тридцать пять рублей; из них десять беру ...” (116).
Ç1: “Şurada otuz beş ruble var, onunu ben alıyorum ...” (154).
Ç2: “İşte şurada otuz beş ruble var. Bunlardan onunu ben alıyorum ...” (I., 152).

Получать
“Да прозябал всю жизнь уездным почтмейстером... пенсионишко получает , шестьдесят пять лет, не стоит и говорить...” (122).
Ç1: “Ömrünü bir takım taşra kasabalarında posta müdürlüğü yaparak, acınası bir yaşam sürerek geçirdi... Şimdi altmış beş yaşında ve emekli ... Öyle uzun uzadıya sözü edilecek biri değil...” (162).
Ç2: “Bütün ömrünü ilçelerde posta müdürü olarak geçirdi. Küçük bir emekli aylığı var . Altmış beş yaşında... Kendisinden söz etmeye değmez!..” (I., 160).

Kaynak metinde emekli maaşı sözcüğü miktar olarak az olduğunu vurgulamak için küçültme ekiyle (пенсионишко) kullanılmıştır. Ç1'in çevirisinde söz konusu ifade Türkçeye sadece “emekli” olarak aktarılmış ve emekli maaşının azlığı göz ardı edilmiştir. Sözcüğün kendi yapısı içerisinde barındırdığı “az” anlamı Ç2'de ise “küçük bir emekli aylığı vardı” şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle kaynak metinle uyumlu olduğu söylenebilir.

Доставать / достать
“... прочти мне, говорит, Соня, у меня голова что-то болит, прочти мне... вот книжка», – какая-то книжка у него, у Андрея Семеныча достал , у Лебезятникова, тут живет, он такие смешные книжки всё доставал ” (284).
Ç1: “... ‘Sonya’ dedi, ‘başım ağrıyor... Bana şu kitaptan bir şeyler okusana...’ Elinde bir kitap vardı, Andrey Semyoniç’ten, Lebezyatnikov’dan almıştı . Bay Lebezyatnikov da orada oturur; hep böyle gülünç birtakım kitaplar bulur ” (398).
Ç2: “Sonya, dedi, bilmem niçin, başım ağrıyor, bana biraz kitap oku... İşte şu kitabı! Elinde Andrey Semyonoviç Lebezyatnikov’dan aldığı bir kitap vardı. Bu adam şuracıkta oturuyor, hep böyle tuhaf ve gülünç kitaplar buluyor ” (II.,55).

Örneklere eylemin her iki türü de kullanılmıştır. Tamamlanmış fiil türü olan “достать” Ç1 tarafından “almıştı”, Ç2 tarafından “aldığı” şeklinde aktarılmıştır. Tamamlanmamış fiil türü olan “доставать” ın kullanımında ise eylemin zamanı göz ardı edilmiştir. Geçmiş zaman yapısında olan ve gerek fiil türü itibarıyla gerekse “всё: hep” sözcüğünün kullanımıyla düzenli olarak yapıldığı vurgulanan eylem “buluyordu” şeklinde Türkçeye aktarılabilir.

6.2. Somutlaştırma

Somutlaştırma, zorunlu ve tercihe bağlı olmak üzere amaca yönelik olarak iki şekilde uygulanabilir. Zorunlu olduğu kullanımlar; kaynak metindeki bir sözcük, sözcük öbekleri veya cümlede yer alan geniş kapsamlı bir kavramın daha sınırlı, daha özel bir içeriğe sahip bir kavramla değiştirildiği durumlarda karşımıza çıkar. Bu durumda somutlaştırma zorunlu olarak kavramın içeriğine yeni özelliklerin dahil edilmesi anlamına gelir. Rusçada “рука” sözcüğünün Türkçede iki anlama gelen “el” ve “kol” sözcükleriyle karşılanması veya “нога” sözcüğünün “ayak” ve “bacak” sözcükleriyle karşılanması zorunlu somutlaştırmaya örnek verilebilir. Söz konusu bir “eylem” olduğunda ise eylemin nasıl gerçekleştiğini somut kılma ön plandadır. Kimi zaman ise tercihe bağlı olarak çeviride somutlaştırma stratejisine başvurulduğu görülür. Kaynak dilde geniş bir anlama sahip olan sözcük, sözcük öbekleri veya cümlenin erek dilde de geniş bir anlama sahip olmasına rağmen çeviri esnasında eş değerliğin sağlanamayacağı düşüncesiyle daha dar bir anlama sahip olanlarla değişimdir.

“Вот в чем дело: есть у меня **дядя** (я вас познакомлю; прескладной и препочтенный старичонка!)” (276).

Ç1: “Şöyle: Benim bir **dayım** var (sizi tanıştıırım; son derece akli başında, saygıdeğer bir ihtiyarcıdır!)” (387).

Ç2: “Bakın size anlatayım: Benim bir **dayım** var – sizi tanıştıırım, çok iyi, çok saygıdeğer bir ihtiyarcıdır.” (II,44).

Türkçedeki “amca / dayı” sözcüklerinin Rusça karşılığı “дядя”dır. Çevirmenler kaynak dilde her iki anlamı da içeren tek bir sözcük olmadığı için zorunlu olarak somutlaştırmaya gitmiş ve iki sözcükten birini tercih etmiştir.

“Среди кладбища каменная церковь, с зеленым куполом, в которую он раза два в год **ХОДИЛ** с отцом и с матерью к обеду когда служились панихиды по его бабушке, умершей уже давно и которую он никогда не видал” (55).

Ç1: “Mezarlığın ortasında yeşil kubbeli, taştan bir kilise vardır. Raskolnikov anne ve babasıyla birlikte yılda birkaç kez buraya **gelir** ve yüzünü bile görmediği büyük annesi için ayine katılırdı” (66)

Ç2: “Mezarlığın ortasında yeşil kubbeli, taştan bir kilise yükselir. Raskolnikov yılda bir iki sefer annesiyle, babasıyla buraya **gelir** ve yüzünü bile görmediği, çoktan ölmüş olan büyük annenin ruhuna okunan dualarda hazır bulunurdu” (I, 67).

Kaynak dildeki “ХОДИТЬ” hareket fiili öznenin (eyleyen) konumuna göre anlam kazanır. İlk örnekte fiil kiliseye yönelik gerçekleştirilir ve “gelmek”, ikinci örnekte ise “kapı çalmak” fiiliyle birlikte “gitmek” anlamında kullanılır.

“Этак можно и горячку нажить, когда уж такие поползновения нервы свои раздражать являются, по ночам в колокольчики **ХОДИТЬ** звонить да про кровь распрашивать!” (307).

Ç1: “İnsan böyle gece vakitleri **gidip** kapı çingirakları çalar, kapıcılara birtakım kanları ne yaptıklarını sorarsa, sinirleri ne hale gelir?” (431).

Ç2: “İnsan böyle geceleri **gidip** kapı zillerini çalarsa, kapıcılardan kanı ne yaptıklarını sorarsa, zaten hasta olan sinirlerini büsbütün örseleyerek sayıklama illetine tutulabilir” (II, 89).

6.3. Genelleştirme

Genelleştirme, somutlaştırmadan farklı olarak kaynak dildeki özel ya da belirli bir kavramın hedef dilde genel bir kavramla değiştirilmesidir. Kısacası bir önceki dönüşümün (somutlaştırma) tersidir. Genelleştirme, isteğe bağlı ve zorunlu olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Zorunlu genelleştirme erek dilde özel bir sözcük ile karşılığın olmadığı durumlarda kullanılır. Rusça-Türkçe dil çiftinde ise zorunlu genelleştirmeyi fiillerde veya belgisiz zamirlerde görmek mümkündür.

Ruşçada belgisiz zamirler Türkçeye kıyasla oldukça detaylıdır. Örneğin; Rusçada “bir şey” demek için karşılığında что-нибудь (herhangi bir şey), что-то (bir tarafın bildiği, diğer tarafın bilmediği bir şey), кое-что (ne olduğunu bildiğim ama herhangi bir sebeple; merak uyandırmak veya o an söylemenin uygun olmadığını düşündüğüm için söylemediğim bir şey) belgisiz zamirleri kullanılır. Ancak bu üç belgisiz zaminin de Türkçeye aktarımı “bir şey”dir.

“Ты мне это расскажи подробнее вечером, а я тебе кое-что потом скажу” (139).

Ç1: “Akşama bana bunu biraz daha ayrıntılarıyla anlatsana, benim de sana **anlatacaklarım** var” (189).

Ç2: “Sen bana akşama bunu biraz daha ayrıntılı anlat, ben de sana **bazı şeyler** söyleyeceğim” (I., 186).

“А... а... – указывал он на нее с беспокойством. Ему что-то хотелось сказать” (164).

Ç1: “А... а... - diye **bir şeyler** kekeledi (225).

Ç2: “А... а... diye üzüntüyle kekeledi. **Bir şeyler** söylemek istediği anlaşılıyordu” (I., 221).

“Я уверена, что он и теперь варит что-нибудь может сделать с собой такое, чего ни один человек никогда и не подумает сделать...” (193).

Ç1: “Şimdi de durup dururken, hiçbir insanın yapmayı aklından bile geçirmediği **birtakım şeyler** yapabileceğinden eminim...” (267).

Ç2: “Onun durup dururken, şimdi de hiç kimsenin aklına bile getiremeyeceği öyle **birtakım şeyler** yapabileceğine eminim” (I., 262).

İsteğe bağlı genelleştirme ise; ifadenin çevirisinin erek dile aktarımında çeviriyi daha akıcı kılmak amacıyla çevirmenin tercihinin bırakıldığı durumlarda kullanılır. Aşağıda yer alan örnekte kaynak dilde “iki-üç kelime” şeklinde yer alan ifade erek dile Ç1 tarafından “birkaç kelime” şeklinde aktarılmış ve genelleştirmeye gidilmiştir. Ç2 ise kaynak metindeki haliyle kullanmıştır.

“Раскольников, еще не представленный, поклонился стоявшему посреди комнаты и вопросительно глядевшему на них хозяину, протянул и пожал ему руку все еще с видимым чрезвычайным усилием подавить свою веселость и, по крайней мере, хоть **два-три слова** выговорить, чтоб отрекомендовать себя (222)”.

Ç1: Raskolnikov, odanın ortasında dikilen ve soru dolu bakışlarla onlara bakmakta olan ev sahibini, henüz tanışılmamış olmasına karşın eğilerek selamladı, gülüşünü tutmak ve hiç değilse kendini tanıtmak üzere **birkaç kelime** söyleyebilmek için hala büyük çaba harcıyormuş gibi bir tavırla elini uzattı (308).

Ç2: Raskolnikov, odanın ortasında durmakta ve sorgu dolu gözlerle kendilerine bakmakta olan ev sahibinin önünde eğildi. Neşesini yenmek ve kendisini tanıtmak üzere hiç olmazsa **iki üç kelime** söylemek olanağını elde etmek için, hala göze görünür büyük bir çaba harcamakta olduğunu belli eden bir anlatım ile elini uzatıp Porfiri'nin elini sıktı (I, 304).

6.4. Mantıksal Çıkarım

Mantıksal çıkarım, bir sözcüğün sözlükte yer alan anlamının dışında cümle içerisinde bağlama göre kazandığı anlamdır. Kavramlar arasında bir tür anlamsal köprü kurma yöntemidir. Çeviri sürecinde kavramlar arasındaki nedensel ilişkilere dayalı sözcüksel ikameler karşımıza çıkabilir. Bir nedenin sonuçla değiştirildiği veya tam tersi durumda mantıksal çıkarım çeviri dönüşümü uygulanabilir. Mantıksal çıkarım sebep-sonuç ilişkisi üzerine kurulan dönüşümler dışında parça-bütün ilişkisi bulunan birimlerde de karşımıza çıkar. Bir sözcük iki farklı ancak birbiriyle bağlantılı bir nesneyi veya olguyu gösterdiğinde kullanılır. Bir sözcükle betimlenen iki kavram mantıksal olarak bir arada kullanılır (Retsker, 1982, s. 43). “İçmek” eylemi parça-bütün ilişkisi çerçevesinde bağlama göre ilk örnekte “su” ile özdeşleştirilmiş, ikinci örnekte ise “içki içmek” anlamında kullanılmıştır.

“Катерина Ивановна суетилась около больного, она подавала ему **пить**, отбирая пот и кровь с головы, оправляла подушки и разговаривала с священником, изредка успевая оборотиться к нему, между делом” (167).

Ç1: “Katerina İvanovna bir yandan papazla konuşurken, bir yandan da hastanın çevresinde dört dünüyordu: Ağzına su damlatıyor, terini, başındaki kanları siliyor, yastığını düzeltiyordu” (228-229).

Ç2: “Katerina İvanovna yaralının çevresinde telaşlı telaşlı dolaşiyor, ona **su veriyor**, başındaki kan ve terleri siliyor, yastığını düzeltiyor, bu iş arasında arada sırada papazla konuşmak fırsatını buluyordu” (225).

“... бог знает с кем он не **пил**, с теми, которые даже подошвы его не стоили!” (342).

Ç1: “Tanrı bilir kimlerle; hatta pabucunun tabanı etmeyecek adamlarla bile **oturur içerdi**” (481).

Ç2: “Kim bilir kimlerle, hatta pabucunun tozunu almaya layık olmayanlarla bile **kadeh tokuşturmuştu**” (II, 137).

“ну” ünlem sözcüğü ifadeyi güçlendirme ve kişiyi bir eyleme teşvik etmenin yanı sıra şaşkınlık, hayranlık, kızgınlık vb. belirtir. Genellikle öncesinde “evet” sözcüğüyle kullanıldığında bir işin gerçek mi / doğru mu olduğunu belirginleştirmek amacıyla soru edatı olarak da karşımıza çıkar. Bağlama göre “pekâlâ, hadi, varsayalım ki öyle” vb. anlamlar içerebilir (Ojegov, 2005, s.409). Bu nedenle kendisinden önceki cümleye veya kullanıldığı cümleye göre çevirisi değişebilir. Bu durumda çevirmen mantıksal çıkarımda bulunur.

– Нет, ты стой; я тебе задам вопрос. Слушай!

– Ну!” (64)

Ç1: “- Hayır, sen dur, dinle, ben sana bir soru sorayım.

-Evet?” (80)

Ç2: “- Hayır, sen dur da, şimdi ben sana bir soru sorayım. Dinle!

-Sor bakalım!” (I., 81)

Örnekte mantıksal çıkarım temelli bağlamsal karşılık söz konusudur. Ç1, soru sorulacağını öğrendikten sonra o sorunun beklentisi içinde ünlem içeren bir birim olan “ну” yu “evet” olarak çevirmiş ve sorulacak olan sorunun beklentisi içinde olduğunu o sözcük ile belirtmiştir. Ç2 ise bir önceki cümlede geçen “soru sormak” fiilinden yararlanarak diyalogda akıcılığı sürdürmeyi amaçlamıştır.

6.5. Karşıt Çeviri

Kaynak dilde olumsuzluk ekiyle sağlanan anlamın erek dile olumlu şekilde aktarımı veya tam tersi; kaynak dilde olumlu olan anlamın erek dilde olumsuzluk ekiyle sağlanmasıdır. L. S. Barhudarov karşıt çeviri kavramını; çeviri literatüründe özü olumlu olan bir yapının olumsuzza veya tam tersi, olumsuzun olumluya dönüştürülmesi ve dönüşümle birlikte karmaşık bir sözcüksel ve dilbilgisel ikamenin gerçekleşmesi (Barhudarov, 1975, s. 215) olarak betimler. Bu durumda zıt anlamlı çeviri, sözcüğü sözcüğüne çevirinin olası sınırlılıklarını önlemek için başvurulması gereken önemli bir çeviri çözümleme stratejisidir.

“Когда же взгляды встретились, то дверь вдруг захлопнулась, и с таким стуком, что Пульхерия Александровна **чуть не вскрикнула** от испуга” (198).

Ç1: “Bakışları karşılaşıncı kapı öyle bir gürültüyle kapandı ki, Pulheriya Aleksandrovna korkudan **az kalsın bir çığlık atacaktı**” (274).

Ç2: “Bakışları karşılaşıncı, kapı birdenbire öylesine bir gürültü ile kapandı ki, Pulheriya Aleksandrovna korkusundan **az kaldı bir çığlık atacaktı**” (I., 269).

Rusçadaki “чуть не” Türkçeye bir eylemin az kalsın gerçekleşeceği anlamına gelen “-e yazmak” olarak çevrilir. Rusçada olumsuzluk ekiyle bir anlam bulan sözcük (не), Türkçeye olumlu olarak çevrilir. “Çılgık atmak” (вскрикнуть) eyleminin az kalsın gerçekleşebilecek olmasından söz edilir.

“... до тех самых пор, пока разукрашенный человек им собственноручно нос не налепит” (44).
Ç1: “... tavus tüyleriyle süsledikleri kişi gelip de kendilerini burunlarından yakalayana dek... ” (51).
Ç2: “... tavus tüyleriyle süsledikleri adamın kendisi gelip de onları burunlarından yakalayıncaaya kadar... ” (52).

Kalıp bir ifade olan “до тех пор, пока не” Rusçada iki cümleyi birbirine bağlayan ve yan cümlelerin eyleminin sona erip ana cümledeki eylemin başladığının ifade edildiği durumlarda kullanılan bir bağlaçtır. Yapısında olumsuzluk eki barındırır da Türkçeye “-e kadar” olarak çevrilebilir.

6.6. Uyarılama

Uyarılama, kaynak ve erek dil arasındaki mantıksal bağın karşıt çeviriden bile daha zayıf olduğu bir çeviri dönüşümü yöntemidir (Garbovskiy, s.420). Kaynak ve hedef dildeki kavramların biçim ve anlam alanı açısından farklılık gösterdiği durumlarda uygulanır.

“-Во всем эта кукушка виновата” (340).
Ç1: “- Bütün suç şu baykuş suratlıda! ” (478)
Ç2: “- Bütün suç şu kendini beğenmiş kadında , dedi” (II.,133).

Rusçada “кукушка”; yuva yapmayan ve diğer kuşların yuvalarına yumurta bırakan, orman göçmeni bir kuş olan guguk kuşu anlamına gelir. Ancak sözcük mevcut anlamının yanı sıra mecazi anlam da taşır. Çocuklarını terk eden, onları büyütme için yabancıların eline bırakan kadınları kınama amacıyla söylenen bir hitap sözcüğüdür (Rossiya. Bolşoy lingvostranovedçeskiy slovar, 2007, s. 296). Eserde bu benzetme “ağız bir karış açık” (разиня рот) (2006, s. 340), “sersem” (дура) (2006, s. 341), “kendini beğenmiş” (заносчивая тварь) (2006, s. 341), “sefil bir taşralı” (ничтожная провинциалка) (2006, s. 341) gibi betimlemelerle ev sahibi Amalya İvanovna karakteri için kullanılmıştır. Çevirilerde Ç1 guguk kuşunu Türkçeye “baykuş suratlı”, Ç2 ise “kendini beğenmiş kadın” olarak çevirmiştir. Bu durumda guguk kuşu sözcüğünün her iki çeviride de Rusça dil içi mecaz anlamından bağımsız olarak Türkçeye aktarılması tercih edilmiştir.

“Свинство этокое состояние! Эх, до чего я дошел? Ну, что же , где кресты?” (464).
Ç1: “Nasıl hayvanlaştığımı anla artık! Nereden nereye geldim! Neyse , haçlar nerede?” (654).
Ç2: “Ne hayvanca bir durum! Ah, ne hale geldim ben! Her ne ise şu haçlar nerede?” (II, 305).

Kaynak dilde “ну что же?” bir ilgeçtir. Bu nedenle öncesinde ve sonrasında kullanılan sözcüklere göre anlamı netlik kazanır. “Pekâlâ”, “iyi de ne?”, “ne olmuş?”, “muhakkak” vb. anlamlar taşır (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova>). Eserde söz konusu edatı Raskolnikov başka bir konuda konuşmasını sürdürürken birden asıl meseleye geçmek için kullanmıştır.

6.7. Çeviri Sürecindeki Kayıp Telifisi

Çeviri sürecinde yaşanan kayıp telifisi genellikle kültürel öğelerde veya öz olgularda (реалия) karşımıza çıkan, kaynak dilde karşılığı olmayan sözcüklerin hedef dilde başka birimlerle karşılanması veya boşluk oluşturmasıdır.

“Темные бакенбарды приятно осеняли его с обеих сторон, **в виде двух котлет**, и весьма красиво спускались возле светло выбритого блиставшего подбородка” (133).

Ç1: “Yanaklarının iki yanından zarif bir biçimde aşağı inen koyu renk favorileri, pırl pırl tıraşlı çenesinin çevresinde daha da koyulaşıyordu” (179).

Ç2: “Yanaklarının iki yanını hoş bir kıvrımla çerçeveleyen **iki kotlet biçimindeki** esmer favorileri, pırl pırl tıraş olmuş çenesinin etrafında çok güzel bir biçimde koyulaşıp genişliyordu” (I., 176).

Sözcüğü sözcüğüne çevirisi “iki köfte görünümündeki/şeklindeki” (в виде двух котлет) anlamına gelmektedir. Ç1 Rus diline özgü olan bu benzetmeyi çeviriye yansıtmamıştır. Zira kotlet sözcüğü Türk okur için bir anlam ifade etmemektedir. Ç2 “köfte” sözcüğünü Rusça karşılığıyla “kotlet” olarak bırakmayı tercih etmiş ve çeviriye “iki kotlet biçiminde” olarak aktarmıştır. Türkçeye uymayan ve favorileri nitelemek için kullanılan bu benzetme kalıbı çeviriye yansıtılmamıştır.

“Город **канцеляристов** и всевозможных семинаристов” (253).

Ç1: “Tam anlamıyla bir **memur** ve her türden öğrenci kenti!” (354).

Ç2: “**Memurlar** ve her çeşit seminer öğrencisi şehri”(II,10).

Öz olgular bir ülkenin devlet yapısı, bir halkın tarihi ve kültürü, bir dili anadili olarak konuşanların dil etkileşimleri gibi çeşitli faktörlerin erek dile yansıdığı somut kültür nesnelere (Vlahov & Florin, 1980, s.7)”. “Канцелярист” sözcüğü SSCB döneminde devlet kurumlarındaki en düşük rütbeli yetkililer için kullanılırdı (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/15246>). Türkçede tek bir sözcükle bu ifadeyi yansıtabilmek mümkün olmadığı için çevirmenler “memur” sözcüğünü kullanmayı tercih etmişlerdir.

7. Sonuç

Çeviri, kültür ve dil bariyerlerini aşmada kilit görev üstlenen bir etkinliktir ve antik çağdan günümüze kadar ulaşan bir tarihe sahiptir. Çevirinin aktarım aracı olmakla sınırlı kalmadığını, toplum değerlerinin, kültürel öğelerin ve okur kitlesinin özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini betimleyen Skopos kuramı, Batıda çeviri alanında yapılan çalışmalara yön vermesi ve şekillendirmesi açısından çeviribilim tarihinde önem arz etmektedir. Çarlık Rusya'sında ise I. Petro döneminden itibaren çağın gereklerine uyum sağlayan çeviri çalışmalarında metnin türü, kaleme alındığı dönemin siyasi gelişmeleri, kültürel ve ahlaki öğeler vs. gibi özellikler göz önünde tutularak Batılı medeniyetlerden de etkilenen esnek çeviriler ortaya çıkar. Kendisi de bir çevirmen olan I. Petro'nun özellikle bilim ve ekonomi alanlarının gelişimini sağlamak için çeviriye önem verdiği bilinmektedir. Birkaç dile hakim olan II. Yekaterina döneminde ise edebî çeviri gelişim gösterir. XIX. yüzyılda çeviri üstün bir sanat çalışma olarak değerlendirilir.

Ekim Devrimi sonrası benimsenen ideolojiyi tüm topluma yayma aşamasında kilit görev üstlenen çeviri faaliyetleri, Gorki'nin kurduğu yayınevi sayesinde okuyucu kitlelerine ulaşma olanağı bulur. NEP dönemi pik yapan siyasi baskılar ve II. Dünya Savaşı döneminde SSCB ülkelerinin içinde bulunduğu zorlu koşullar çeviri çalışmalarına ket vursa da özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeviri kuramları filizlenmeye ve kök salmaya başlar.

Rusya'da çeviriden çeviribilime geçişte kutsal metinlerin erek dile aktarımıyla başlayan çeviri faaliyetlerinin, çeviri arenasının kat ettiği aşamalar sonucu çevirmenin gölgede kaldığı çevirilerden, çevirmeni de içine alan ve benimsenen yaklaşımlar doğrultusunda şekillenen biçimci veya özgür çevirilere yönelme olmuştur. Çeviri çalışmalarında kat edilen gelişimde dil boyutunun yanı sıra yaşam tarzı, tarih, örf ve adetler, yasalar, toplum yapısı gibi kültürel boyut öğelerini öğrenme hususunda farkındalığı artan çevirmenlerin katkıları büyüktür. XX. yüzyıla kadar çevirmenlerin çalışmalarıyla yürütülürken, XX. yüzyılda dilbilimcilerin ilgisiyle çeviribilimin kuramsal temelleri atılır.

Çalışmada Rusya'da dilbilimsel çeviribilimin temsilcilerinden olan Retsker'in sözcüksel çeviri dönüşümleri örneklerle “Suç ve Ceza” eseri üzerinden somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmını Türkçeye yapılan çevirilerin çözümlemesi oluşturmuştur. Uygulamada amaç; erek dile kazandırılan metnin içerdiği genel düşüncenin aktarımını incelemek, eyleyici ve eylem arasındaki bütünlüğün korunup

korunmadığını ortaya koymak, seçtiğimiz örnekler üzerinden Rusça-Türkçe dil çiftindeki farklılıklara dikkat çekmektir. Eserin Türkçeye çevirilerinde aktarım farklılıkları Retsker'in sözcüksel çeviri dönüşümleri sınırları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak yansıtılmıştır.

Dilsel birimlerin belirsizliğini çözmeye bağlam önemli bir yere sahiptir. Çeviri dönüşümleri erek dilin üslup özelliklerini ve metin içi doğal bütünlüğü sağlayabilmek için sözcüğün bağlama göre kazandığı anlamla, sözcüğün anlamına erek dilde karşılık bulacak en uygun ifadenin kullanımıyla ilişkilidir. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda sözcüksel birimlerin çoğunun kaynak metinde tam eş değeri olmadığı için çeviri dönüşümüne uğradığı görülmüştür. Bunda Rusça-Türkçe dil çiftinde de görüldüğü gibi her bir dili diğerinden ayıran dilbilgisel ve sözdizimsel farklılıkların, sözcük dağarcığının zenginliğinin vd. yanı sıra özgün yanlarının, ulusal ve dilsel kimliklerinin vb. de etkisi olmuştur. Yapılan inceleme sonrası Rusça ve Türkçe arasındaki yapısal farklılıkların yarattığı zorlukların Retsker'in ortaya koyduğu çeviri dönüşümlerinin yardımıyla kolaylaştığını ve çevirinin erek dilde daha anlaşılır hale geldiğini söylemek mümkündür. Bu çalışmanın Retsker'in sözcüksel çeviri dönüşümleri çerçevesinde ortaya koyduğu çeviri stratejilerini Türk okuyucuya tanıtarak, Türkiye'de henüz az sayıda bilimsel çalışma bulunan Rus çeviribilim alanında üretilecek yeni çalışmalara katkı sağlayacağını umuyoruz.

8. Extended Abstract

Translation is an activity that plays a crucial role in overcoming cultural and language barriers and has a history that has traveled from antiquity to the present day. In the transition from translation to translation studies, translation activities, which started with the transfer of sacred texts to the target language, have shifted from translations where the translator was in the shadows to formalist or free translations that include the translator and are shaped in line with the adopted approaches as a result of the steps taken by the translation arena. Translators, whose awareness has increased in learning the cultural dimension, such as lifestyle, history, customs, laws, and social structure, as well as the language dimension, contribute greatly to the progress made in translation studies.

When translation could not be content with the linguistic and educational approaches, it was nurtured with translation-oriented theoretical and descriptive studies in the 1970s. James Holmes was the first person to express his views at the point when translation transcended the boundaries of an activity and turned into translation studies. Once accepted as a sub-branch of linguistics, many theories have been postulated that approach translation from different perspectives, such as Hans J. Vermeer's functionally focused Skopos Theory, which prioritizes the translated text.

In Russia, translation activities gained importance, especially from the time of Peter I, and reached a different dimension. In translation studies, which developed by keeping up with the age over time, flexible translations emerged by taking into account the characteristics such as the type, period, and cultural and moral elements of the translated text. The fact that there is much less room for translation problems compared to the number of translations was accentuated by many translators. This situation led to a change in perception and attitude towards translation. As in other countries, a tendency towards the theoretical aspect of translation started by going beyond the scope of the practice of translation in Russia. The first theory postulated in the field of Russian translation studies, the Theory of Regular Correspondence (Теория закономерных соответствий), was included in Ya. İ. Retsker's article titled "Regular Correspondence in Translations into Native Languages" (О закономерных соответствиях при переводе на родной язык) published in 1950. Retsker developed the translation strategies that he had determined over time and posited lexical translation transformations. The classification in question aims to reveal the meaning of a word in the source language within the context and to find a correspondence (match) in the target language. These translation transformations formed the basis for the studies to be carried out on translation analysis in the next period.

In this study, the lexical translation transformations of Retsker, one of the representatives of linguistic translation studies in Russia, were attempted to be embodied in the literary work "Crime and Punishment" through examples. The application part of the study consisted of the analysis of the translations composed into Turkish. The purpose of the application is to examine the transfer of the general idea contained in the text that is brought into the target language, to reveal whether the integrity between the agent and the act

is preserved, and to draw attention to the differences in the Russian-Turkish language pair through the examples we have chosen. The transfer differences in the translations of the literary work into Turkish are demonstrated comparatively within the limits of Retsker's lexical translation transformations.

Context has an essential place in solving the ambiguity of linguistic units. Translation transformations are related to the meaning of the word according to the context to provide the stylistic features of the target language and the natural unity within the text and to the use of the most appropriate expression to correspond to the meaning of the word in the target language. In line with the data obtained from the study, it has been observed that most of the lexical units have undergone translation transformation since they do not have full equivalence in the source text. As can be seen in the Russian-Turkish language pair, the grammatical and syntactic differences that distinguish each language from the other, the richness of the vocabulary, as well as the authentic aspects, and national and linguistic identities affected this situation.

In pursuit of the analysis, it is possible to assert that the difficulties generated by the structural differences between Russian and Turkish are facilitated with the help of the translation transformations postulated by Retsker, and the translation has become more understandable in the target language. By introducing the translation strategies put forward by Retsker within the framework of lexical translation transformations to Turkish readers, we hope that this study would contribute to new studies to be conducted in the field of Russian translation studies with few scientific studies in Türkiye yet.

Keywords: Retsker, Translation Strategies, Lexical Translation Transformations, Crime and Punishment.

Kaynakça

- Aytaç, G. (2003). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say.
- Barhudarov, L.S. (1975). *Yazık i perevod*. Moskva: Mejdunar. Otnoşeniya.
- Demircioğlu, C. (2016). *Çeviribilimde Tarih ve Tarih Yazımı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Dostoyevski, F. M. (2018). *Suç ve Ceza*. Çev.: M. Beyhan, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Dostoyevski, F. M. (2008). *Suç ve Ceza*. Çev.: S. Kurt. 2 cilt, İstanbul: Yakamoz.
- Dostoyevski, F. M. (2006). *Prestupleniye i Nakazaniye*. Moskva: Mir knigi.
- Garbovskiy, N. K. (2007). *Teoriya perevoda*. İzdatelstvo MGU, Moskva.
- Gosudarstvennyy İnstitut Russkogo Yazık İm. A. S. Puşkina (2007), *Rossiya. Bolşoy lingvostranovedçeskiy slovar*, Moskva: Ast-press.
- Haldan, A. (2018). "Skopos Kuramı, Çeviri edinci ve Çeviribilim Öğrencilerinin Teknoloji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme." *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, II (2), 101-112. doi:10.30561/sinopusd.488662
- Karaca, B. (2018). *Dostoyevski Okumaları*. Ankara: Hece.
- Kozan, O. (2020). *Dilbilimsel Çeviri Kuramı Rusça-Türkçe Çeviri Sorunları ve Stratejileri*. Ankara: Gece.
- Kumlu, . (2020). "Karşılaştırmalı Dilbilim ve Çeviribilim Çerçevesinde Retrospektif ve Prospektif Sahneler: Geçmişten Günümüze Eşdeğerlik Kavramının Evrimi". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, Çeviribilim Özel Sayısı, 113-129.
- Ojegov, S. İ. (2005). *Slovar russkogo yazık*. Moskva: ONIKS 21 vek, Mir i obrazovaniye.
- Pym, A. & Ayvazyan, N. (2015). "The case of the missing Russian translation theories." *Translation Studies*, 8 (3), 321-341. doi:10.1080/14781700.2014.964300
- Retsker, Ya. İ. (1982). *Posobiye po perevodu s angliyskogo yazık na russkiy yazık*. Moskva: Prosveşçeniye.
- Retsker, Ya. İ. (2007). *Teoriya perevoda i perevodçeskaya praktika*. Moskva: R. Valent.
- Современный толковый словарь русского языка Ефремовой, <https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova> (Erişim tarihi: 07.12.2022)
- Tyulenev, S. (2004). *Teoriya perevoda*. Moskva: Gardariki.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Vlahov, S. & Florin, S. (1980). *Neperevodimoye v perevode*. Moskva: Mejdunarodniye otnoşeniya.

Araştırmacıların Katkı Oran Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları %100 şeklindedir.
The authors' contribution rates in the study are %100 form.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışmada herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person in the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale İntihal programlarında taranmış ve İntihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned in Plagiarism programs and Plagiarism was not detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi kapsamında belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules specified within the scope of the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive were followed.